

ЛІТЕРАТУРА

1. Андарачна М. М., Єгорова Ю. М. Контент жіночності (на матеріалі текстів Оксани Забужко "Сестро, сестро", "Я, Мілена" та повісті "Дівчатка"). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство*. Вип. 1(1). Харків, 2014. С. 3-10.

2. Голобородько Я. Сексментальна траєкторія Оксани Забужко. *Слово і Час*. № 12. Київ, 2009. С. 74-79.

3. Забужко О. В українській культурі не було місця для осмислення екзистенційного досвіду жінки [бесіда з письм. / записав Дмитро Стус]. *Дзеркало тижня*. № 4 (429). 2003. С. 19. – URL: <https://web.archive.org/web/20060615113038/http://www.zn.kiev.ua/ie/show/429/37460>

4. Забужко О. Шукаючи собору. Електронна книга. Клуб сімейного дозвілля. Харків, 2014. – URL: <https://www.yakaboo.ua/shukajuchi-soboru.html>

5. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. *Слово і Час*. № 2. Київ, 2004. С. 39-47.

Kotsarevska D. Artistic features of the story "Looking for the cathedral" by Oxana Zabuzhko.

The article considers the features of the story "Looking for the Cathedral" by modern Ukrainian writer O. Zabuzhko, highlights the issues, explores the originality of the image of the main character, identifies specific features of the chronotope, construction of the text as a whole, clarifies the presence of feminist features and autobiographical component.

Key words: story, woman, psychological characteristic of the hero, art, author.

Л. Ю. Літвінова

Науковий керівник – проф. Л. М. Горболіс

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ГЕРОЇВ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА «МЕСОПОТАМІЯ»

У статті з'ясовано особливості зображення постмодерного суспільства в прозі С. Жадана. На прикладі роману «Месопотамія» досліджено специфіку героїв письменника, виділено ключові фактори формування характерів і світоглядів персонажів, що зумовлені впливом суспільства, середовища й родини. Проаналізовано психосоціальні особливості девіантної поведінки героїв «Месопотамії», виділено різні форми її вияву, означено основні причини виникнення.

Ключові слова: постмодернізм, роман, девіантна поведінка, криза ідентичності, деструктивність, постколоніальний герой.

Постановка проблеми. Сучасна українська література початку ХХІ століття – явище яскраве, неординарне та різноманітне. Вагоме місце в літературі постмодерного періоду посідає творчість С. Жадана. Феномен його доробку полягає в руйнуванні стереотипів і штамів, кардинально новому погляді на людську особистість. Одна з визначальних проблем його творчості – «криза ідентичності». Девіація героїв у романі «Месопотамія» відбувається за рахунок перебудови психологічної особистості індивіда, деструктивних відносин із навколишнім світом та людьми.

Герої письменника втрачають ідеали та сенс життя, намагаються відшукати своє місце в суспільстві, але часто виявляються не вповні пристосованими до нього. Переважна більшість дослідників помічають у героях С. Жадана суто візуальні речі, не заглиблюючись у психосоціальні причини відхилень.

Мета статті – визначити та схарактеризувати особливості девіантної поведінки героїв роману «Месопотамія» С. Жадана.

Аналіз актуальних досліджень. Творчість С. Жадана досліджували літературознавці Т. Гундорова, Р. Харчук, С. Підпригора, О. Шаф, О. Даниліна та ін. Так, скажімо, Т. Гундорова у своїх працях розглядала творчість та особистість С. Жадана у загальнокультурному та загальнолітературному аспектах, зокрема в контексті постмодернізму. Дослідниця позиціонує письменника як «дев'яностника», характеризує як «вічного підлітка», а його творчий світогляд «як світогляд сумного клоуна, панка і революціонера безпритульного покоління» [2, с. 168]. Літературознавиця охарактеризувала це покоління так: «Їхній простір – станції відправлення та прибуття, їхні родичі – мандрівники, тобто особлива каста людей, бездомних і не вкоріннених, яких, власне й зріднює їх бездомність» [3, с. 205].

А. Бабенко системно осмислюючи поетику прозової спадщини С. Жадана, зазначає, що «найсуттєвішим поняттям, яке співвідноситься з людиною постмодерного часу, це – криза. Криза особистості – це втрата самого себе, а й водночас процес біфуркації, тобто процес пошуку шляху до чогось нового. Саме такими є герої Жадана» [1, с. 49-50]. Однак низка питань, пов'язаних із проблематикою та образною системою творів українського письменника С. Жадана, зокрема його роману «Месопотамія», ще залишаються не вивченими.

Виклад основного матеріалу. У переважній більшості прозових творів С. Жадана з різним ступенем складності порушується тема втраченого покоління. Проявами ціннісно-орієнтирного розколу в свідомості героїв роману «Месопотамія» є їх девіантна поведінка – здійснення вчинків, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому або іншому співвідношенні [5]. Девіантна поведінка, як відомо, може реалізуватися у різних формах: злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, расизм, еротоманія, суїцидальні нахили, руйнування культурних цінностей, соціальна дезорієнтація, відсутність чіткої громадянської позиції тощо. Тобто це калейдоскоп поведінкових відхилень. Девіантність як риса особистості, характеристика світогляду та поведінки є багатоаспектним психологічним

явищем. Ураховуючи політично-економічну, соціально-культурну, а як наслідок і морально-ціннісну кризу в Україні, яка то загострюється, то послаблюється від кінця ХХ – початку ХХІ століття, слушно говорити про те, що девіантна поведінка – закономірна реакція окремих представників українського соціуму на складну ситуацію в державі.

С. Жадан у романі «Месопотамія» зауважує причини «ненормованої» поведінки, описує особливості її вияву в людей різного віку, різної статі, матеріального статусу, віросповідання тощо. Письменник вибудовує дев'ять основних чоловічих типів (Марат, Ромео, Іван, Маріо, Юра, Фома, Матвій, Боб, Лука), для яких характерна саморуйнація та деструкція соціальних зв'язків, моральних норм, поведінкових правил; вони ламають стереотипи, виступають проти системи, порушують норми моралі та закону, виявляють агресію та спротив. Другорядні персонажі теж не виділяються із загальної авторської ідеї, вони об'єднують усіх героїв роману, завдяки чому зрозуміло, «хто кому сусід, кузен, чи хто з ким, по просту кажучи, спить» [8].

С. Жадан художньо активізував дискурс девіантних особистостей, які в межах одного середовища намагаються знайти сенс свого життя, примиритися зі смертю, віднайти себе, але їхні дії часто агресивні, антигромадські, протизаконні, огидні, цинічні, байдужі, аморальні тощо. Серед них – алко- та наркозалежні, лузери, бандити, «гопніки», маргінали, соціально дезорієнтовані, порушники норм моралі. Початкова причина девіації цих героїв різна, але спільнить їх невдоволення собою, а звідси – особистісна криза.

Детермінантом девіантної поведінки більшості героїв «Месопотамії» є соціально-психологічні чинники. Вони, за визначенням О. Христюк, «пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості» [7, с. 31]. Вагоме значення в становленні характерів героїв роману С. Жадана мало їхнє родинне виховання або ж його відсутність. Наприклад, головного героя першого оповідання, Марата, виховували на патріархальних засадах: бути справжнім чоловіком, захищати родину, поважати жінку та релігію. Він «спочатку навчився шанувати батьків, потім боксувати, а лише потім – ходити» [4]. Марат мав відповідати тим стандартам, які диктувала сім'я, досягати тих цілей і планів, що на нього покладали батьки. Тому визначальною характеристикою цього героя є «колосальне почуття обов'язку». Психологи наголошують, що коли

очікування батьків не відповідають реальним фізіологічним і психологічним можливостям дитини, її схильностям та інтересам, то це призводить до непевності та тривожності [див... 7]. Внутрішня дезадаптація Марата проявлялася в таких особливостях його поведінки, як агресивність із маркером захисної реакції (через невпевненість у собі), залежність від жінок (сексуальна і психологічна), тривожність за своє життя (постійні думки про смерть), демонстративна поведінка як спосіб самовизначення. Для Марата був притаманний такий тип девіантної поведінки, як «протидія реальності» (за В. Д. Менделевичем) – коли індивід прагне боротися з негативною для нього дійсністю, змінювати її відповідно до своїх бажань і установок.

Для Маріо, протагоніста іншої розповіді, також головним є культ родини авторитарного дядька Колі, який «вмів напружити, любив тримати все під контролем, плів систему родинних стосунків, наче липку павутину, і страшенно ображався, якщо комусь траплялося вирватися із його ніжних чіпких обіймів» [4]. Якщо у випадку з Маратом наслідком подібного виховання була агресія та демонстративна самовпевненість, то Маріо замикається в собі і стає інертним. Важливо, що авторитарний контроль із боку дядька не урівноважували стосунки Марата з матір'ю – він не отримав від неї тепла, підтримки та материнської ласки. Наслідком цього є сексуальна девіація героя. Марат довірився, душевно і тілесно, лише двоюрідній сестрі, порушивши не лише родинні закони дяді Колі, а й моральні норми суспільства. Тому для Марата характерними є втеча від реальності та асоціальна девіантна поведінка.

В історії «Боб» С. Жадан порушує проблему пам'яті роду. Боб Кошкін їде до Америки, де має знайти рештки розкиданих по світу родичів, усвідомивши, що сімейні стосунки – це «пам'ять про померлих, турбота про продовження роду» [4]. Боб, як і Маріо, намагається втекти від реальності, але не лише психологічно, а шляхом зміни зовнішнього середовища. Настанови батька, який хотів, аби син, поїхавши до Америки, вибрався з «постколоніального полону», не могли конкурувати з внутрішньою дезадаптацією героя. В історії Боба тісно переплітаються соціальні та родинні детермінанти девіантної поведінки: він на прикладі сім'ї спостерігав, як унаслідок соціально-економічної кризи знецінюється людська особистість. У свідомості Боба відбувається девальвація моральних норм, відключаються культурні обмежники. Для нього характерним є аморально-адиктивний тип девіантної поведінки:

сексуальний зв'язок із тіткою Амалією та повіями, забуття в алкоголі і наркотиках.

Висновки. Отже, внутрішня дезадаптація та особистісна криза героїв «Месопотамії» спричинена соціально-психологічним чинником. Девіантна поведінка персонажів роману також є наслідком деструктивних родинних зв'язків. Кожному з обраних для аналізу героїв притаманна певна залежність – алкогольна, наркотична, сексуальна чи психологічна. Наділяючи героїв «Месопотамії» психосоціальною девіантною поведінкою, С. Жадан репрезентує сучасне постколоніальне суспільство з його невкоріненістю, розгубленістю, трансформацією моральних законів, кризою ідентичності, втратою життєвих орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко А. О. Поетика прози Сергія Жадана: дис. канд. філолог. наук: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 195 с.
2. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. Київ: Факт, 2008. 284 с.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
4. Жадан С. Месопотамія. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. – URL: <https://online-knigi.com.ua/kniga/221336/mesopotam%D1%96ya>.
5. Кизименко Л. Д., Романець З. О., Ткаченко В. М. Термінологічний словник з дисциплін психолого-педагогічного циклу: МІНІ-ГЛОСАРІЙ. – URL: <http://ipp.lp.edu.ua/Library/001/001.html>.
6. Стегній О. Г. Девіантна поведінка. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23844
7. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
8. Шимон І. Як сакралізувати буденність: рецензія. 2014. – URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/12/141208_book_2014_readr_review_zhadan

Litvinova L. Deviant behavior of the heroes of S. Zhadan's novel «Mesopotamia».

The article identifies the general features of the image of postmodern society in the prose of S. Zhadan. The example of the novel «Mesopotamia» clarifies the specifics of the writer's characters, highlights the key factors in the formation of characters and worldviews of the characters, due to the influence of society, environment and family. The psychosocial features of the deviant behavior of the heroes of «Mesopotamia» are analyzed, various forms of its manifestation are singled out, the main causes of its occurrence are characterized.

Key words: *postmodernism, novel, deviant behavior, identity crisis, destructiveness, postcolonial hero.*